

Szélső pontosságú geodéziai megoldások a CERN részecskegyorsítóiban

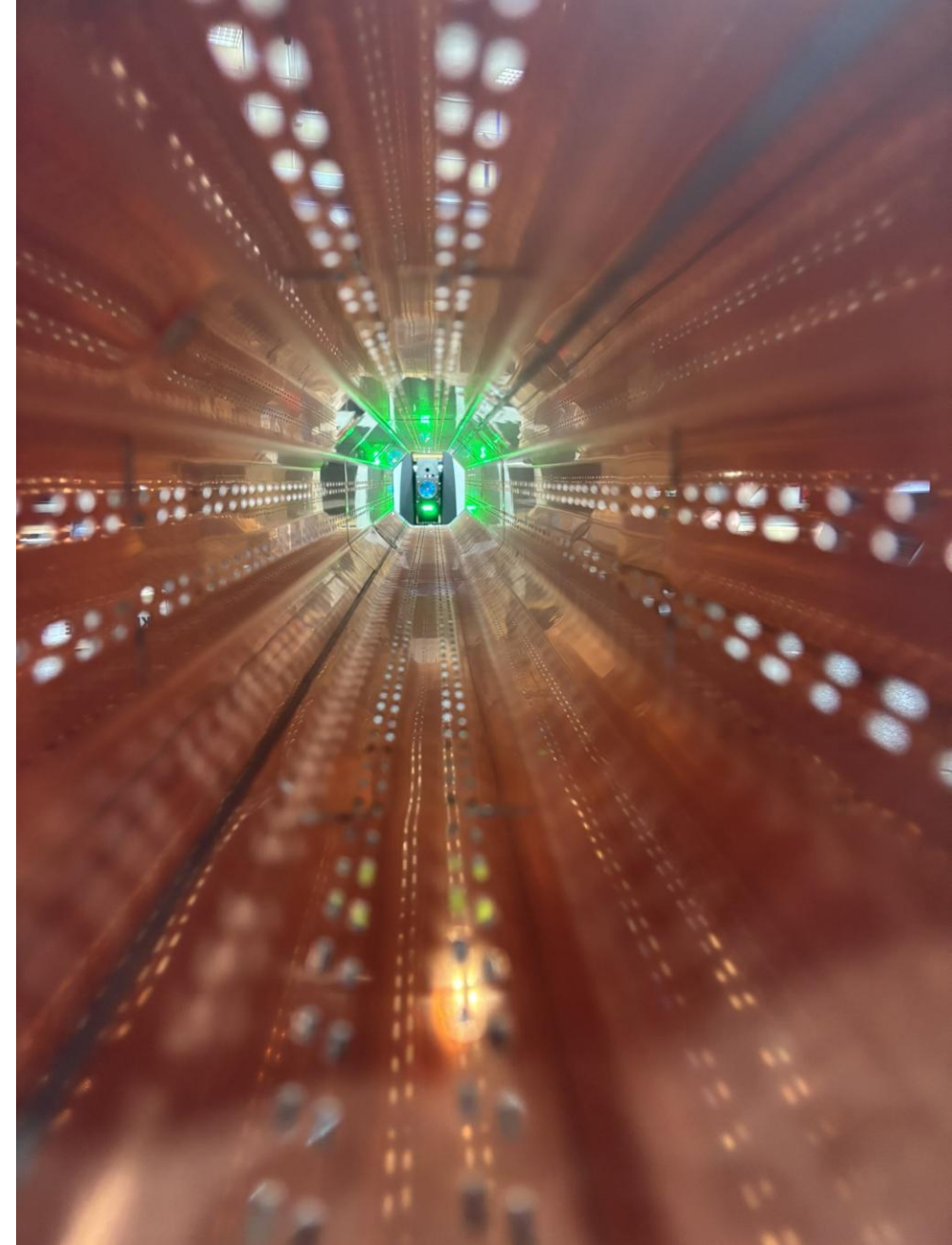
Tóth Sándor, Vivien Rude, Mateusz Sosin, Hélène Mainaud Durand

BE-GM-HPA

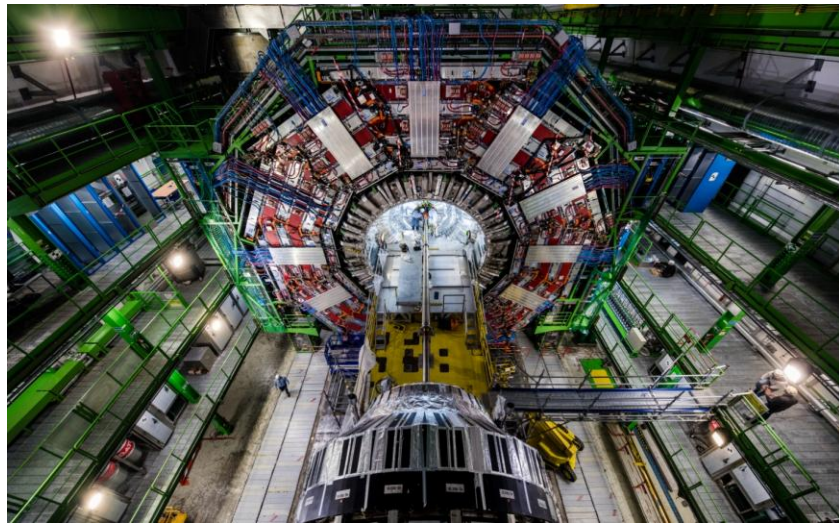
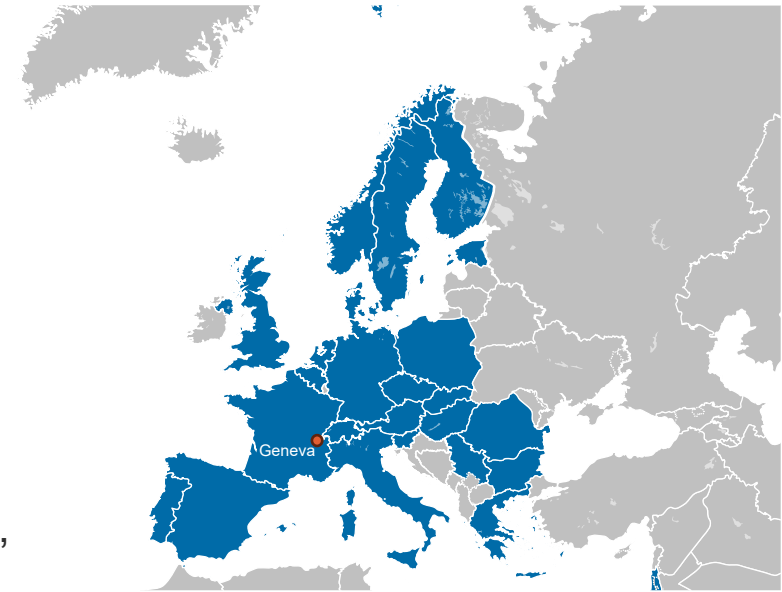
Tartalom

- CERN
- A geodézia szerepe a részecskegyorsítók üzemeltetésében
- Hi-Lumi LHC
- Full Remote Alignment System (FRAS)
- Belső monitoring rendszer

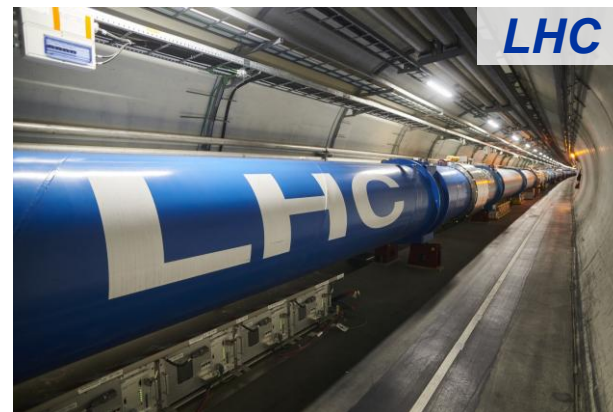
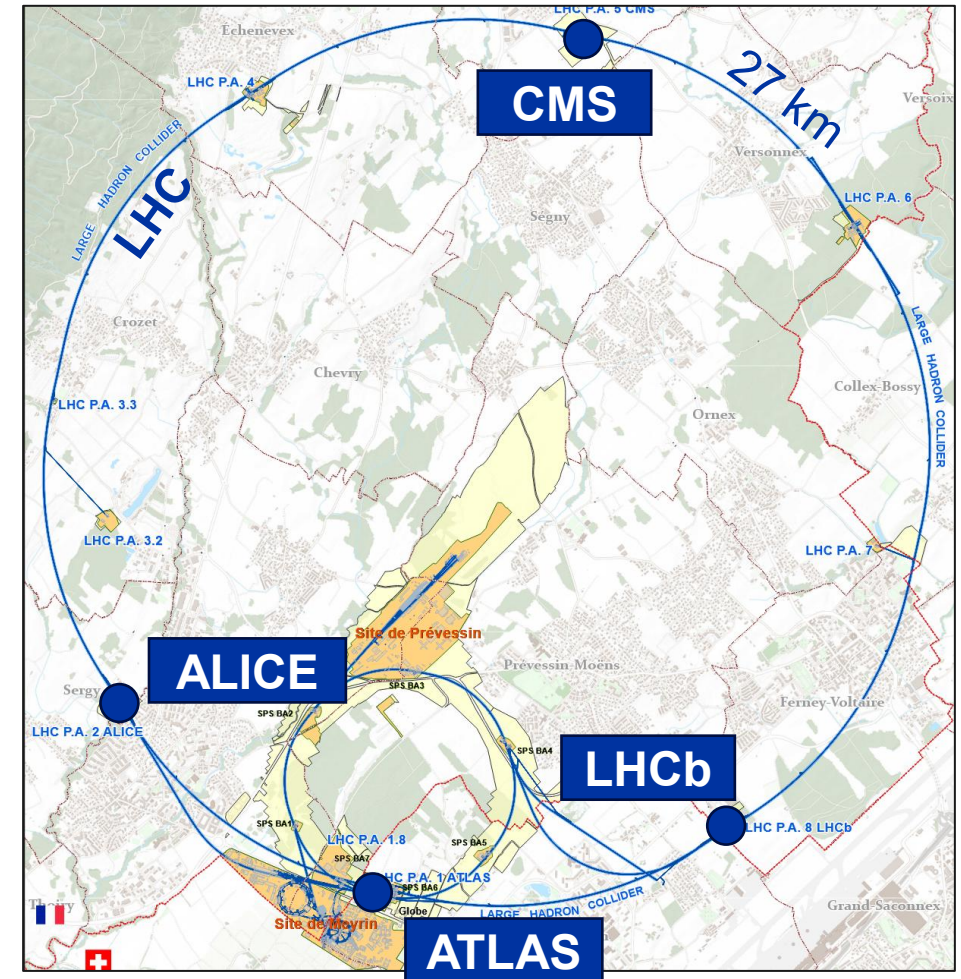
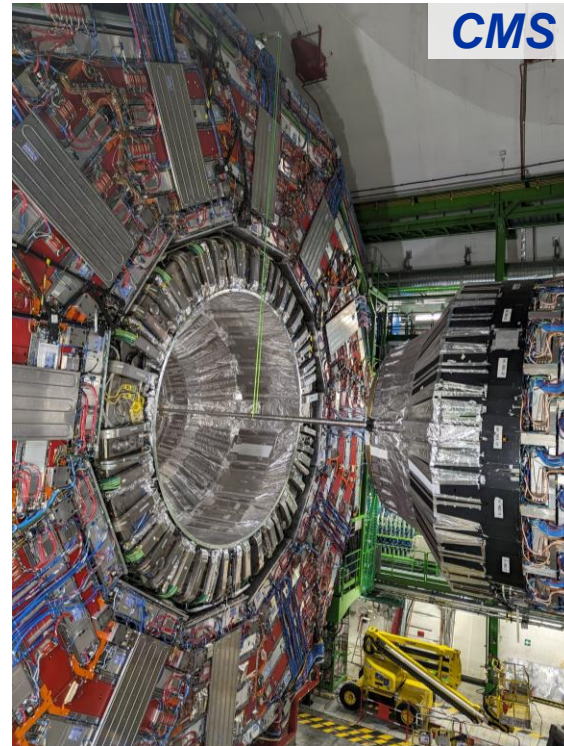
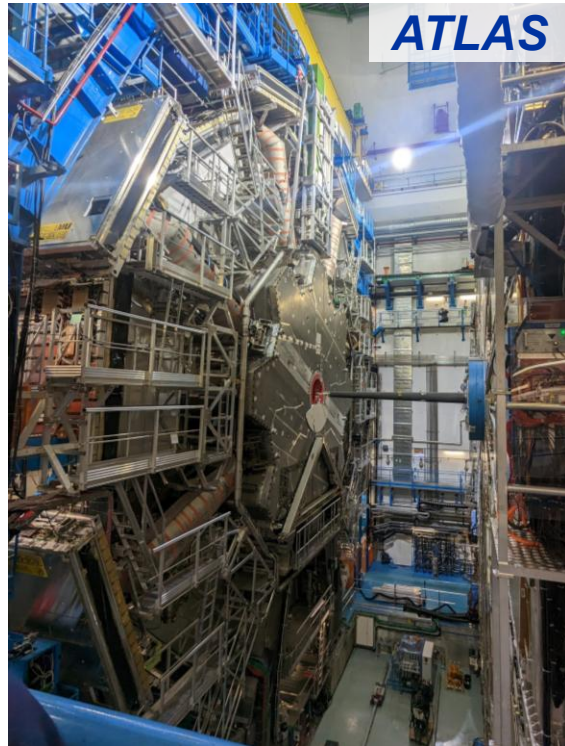

CERN

- Conseil Européen pour la Recherche Nucléaire néven 1954-ben alapították.
- Napjainkban (Európai Nukleáris Kutatási Szervezet): **az anyag alapvető építőelemeinek és az azokat irányító kölcsönhatásoknak a kutatásával foglalkozik, nagy teljesítményű részecskegyorsítók és detektorok segítségével.**
- A világ egyik legnagyobb tudományos együttműködése, amely jelentős **tudományos áttörések**hez vezetett, többek között Nobel-díjas felfedezésekhez (pl. a Higgs-bozon), a World Wide Web feltalálásához, vagy éppen az első antihidrogén atom létrehozásához.

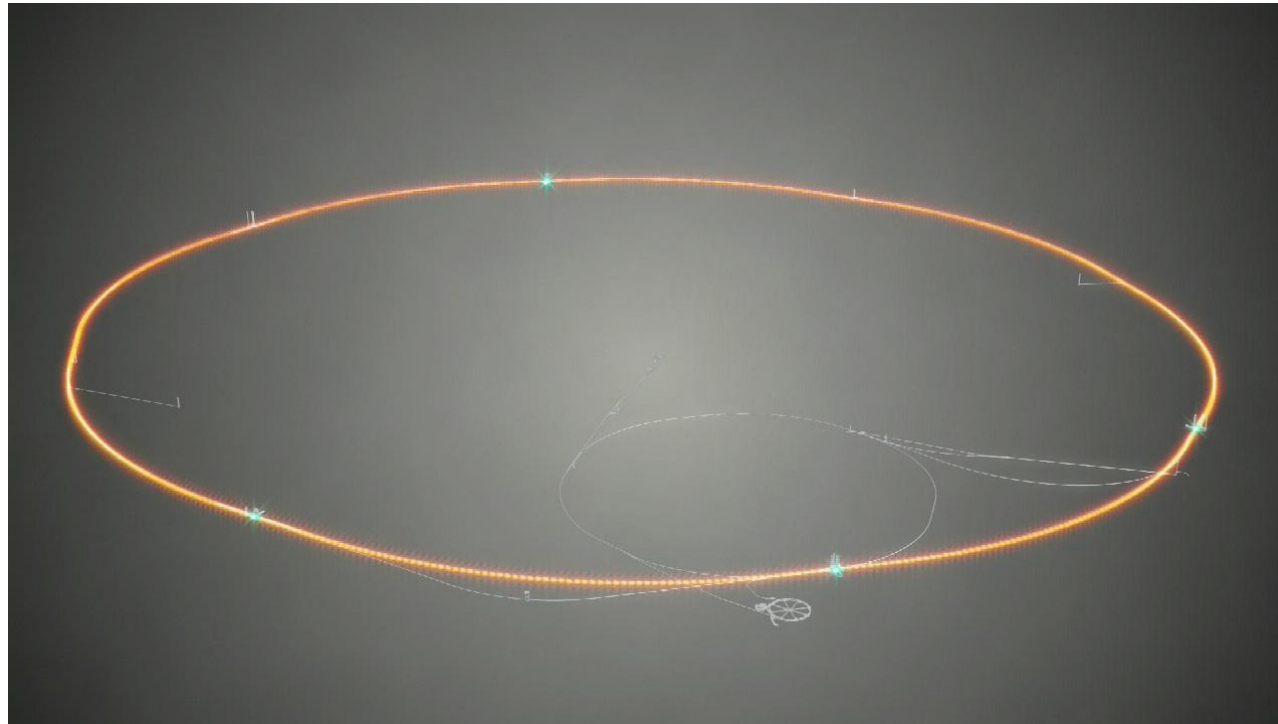

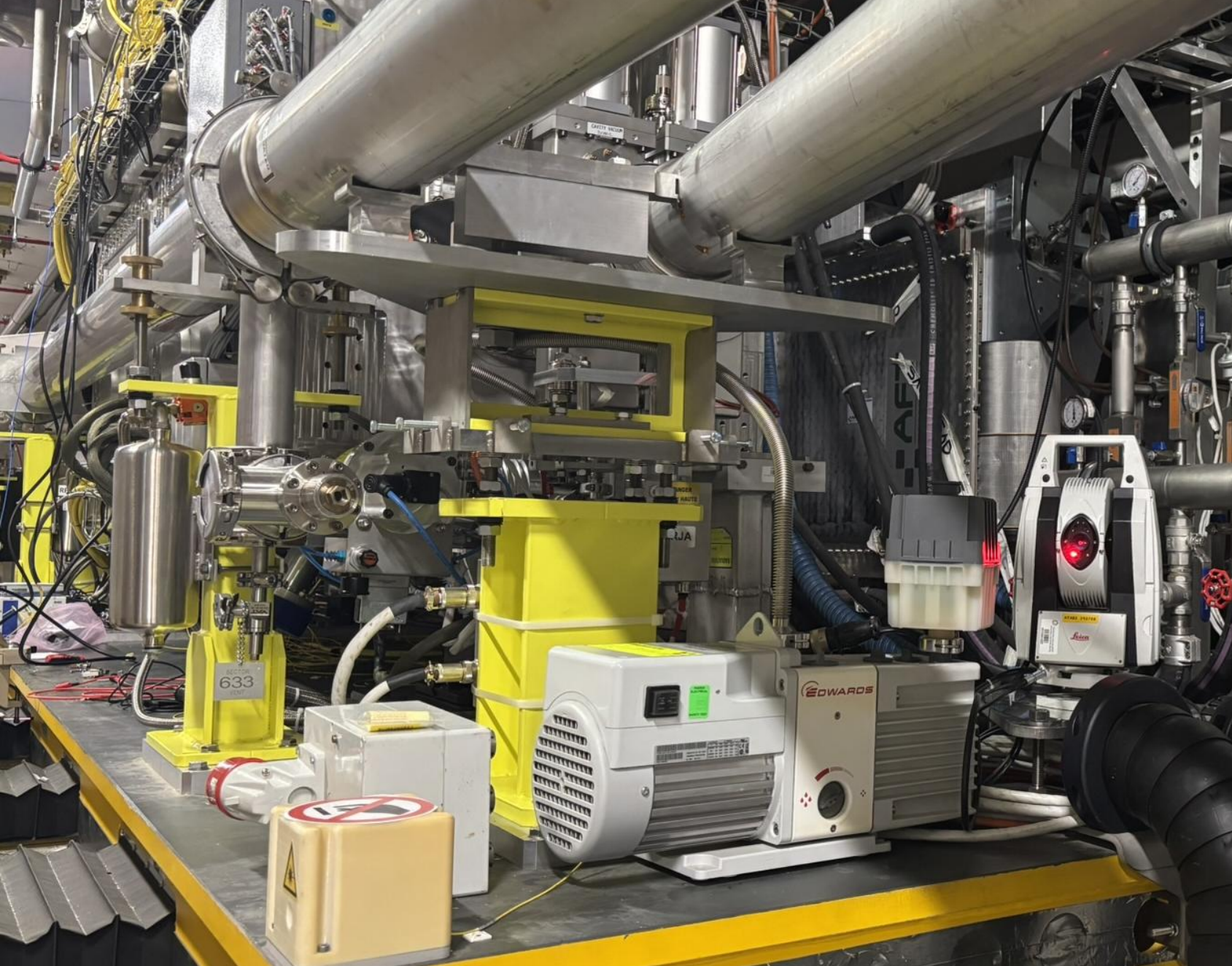
A CERN részecskegyorsítói és detektorai

Nagy Hadronütköztető - Large Hadron Collider (LHC)

- A két egymással ellentétes irányban felgyorsított részecskék, a detektorok (ATLAS, CMS, ALICE, LHCb) középpontjában keresztezik egymást, ahol néhányuk összeütközik.
- Mindkét sugár 2808 darab nyalábból áll, amelyek mindegyike körülbelül ~ 100 milliárd protont (vagy alkalmanként ólom atommagot) tartalmaz. Amikor a két nyaláb keresztezi egymást, valójában csak körülbelül 40–60 proton ütközik össze. Ez a szám is ~ 1 milliárd ütközést jelent másodpercenként.
- Az ütközések az Ősrobbanás utáni néhány mikro-szekundumban tapasztalható energiasűrűséget és hőmérsékletet hozzák létre, ezzel segítve az anyag eredetének és alapvető szerkezetének a megismerését.

A geodézia szerepe

A gyorsítóelemek pontos elhelyezése

Miért fontos az elemek tengelyeinek nagy pontosságú térbeli pozícionálása?

Fizikai követelmények

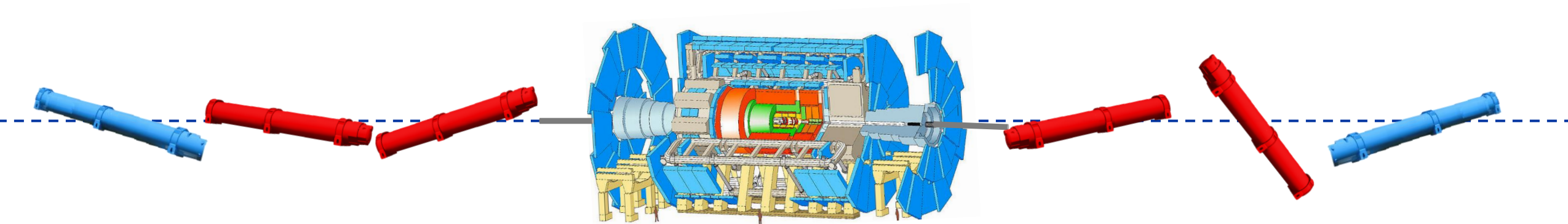
- Stabil részecskenyaláb-pálya
- Csökkentett energia-veszteség
- Maximális ütközési hatékonyság

Kihívások

- Több ezer gyorsítóelem, néhány száz grammtól több tonnáig
- Extrém környezet (sugárzás, vákuumrendszerek, kriogenika, erős mágneses terek)
- Föld alatti több km hosszú ívek és egyenes szakaszok

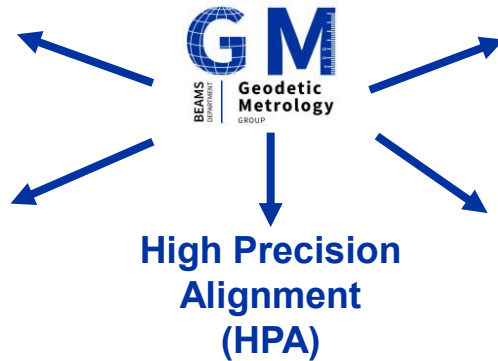
És az elvárt pontosság

- A részecskenyalábok átmérője mindössze néhány mikrométer
- Szigorú tűrések (általában $\pm 0,2$ mm)

Geodetic Metrology csoport

Accelerator Survey
and Geodetic
Measurements
(ASG)

Future Projects
(FP)

Experiment
Survey and
Alignment
(ESA)

Acquisition
Processing and
Data Control
(APC)

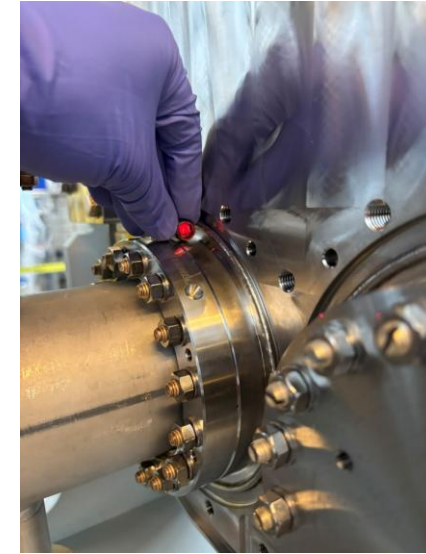
High Precision
Alignment
(HPA)

Felügyelt létesítmények:

- Részecskegyorsítók (pl.: LHC, SPS, PS)
- Transzfer hálózat
- Detektorok
- Egyéb fizikai kísérletek (pl.: Antianyag gyár)

Nagyságrend:

- Több mint 60 km gyorsító komplexum
- Több mint 40 000 elem és komponenes
- 20+ kísérlet

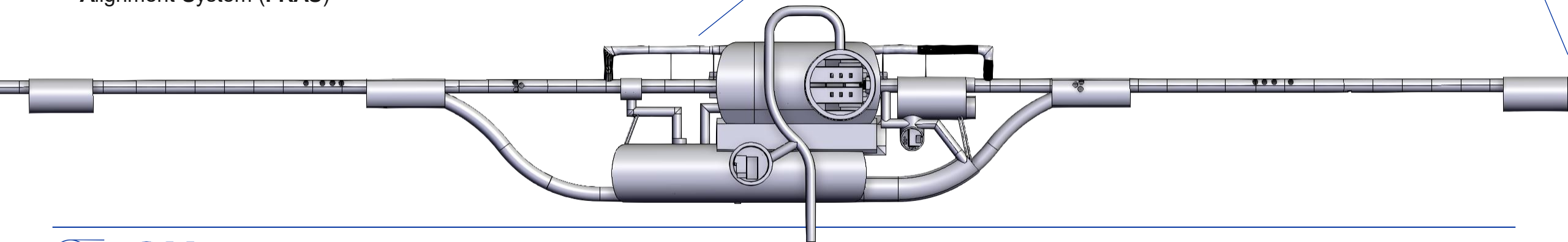
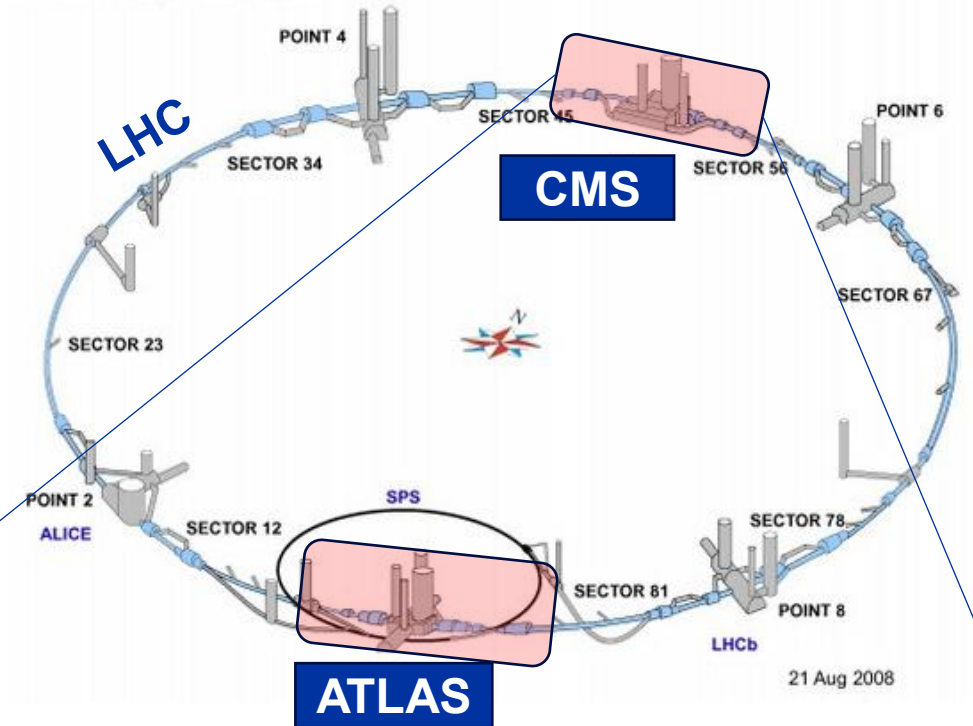
**Nagy Luminozitású LHC
(Hi-Lumi)**

&

**Full Remote
Alignment System
(FRAS)**

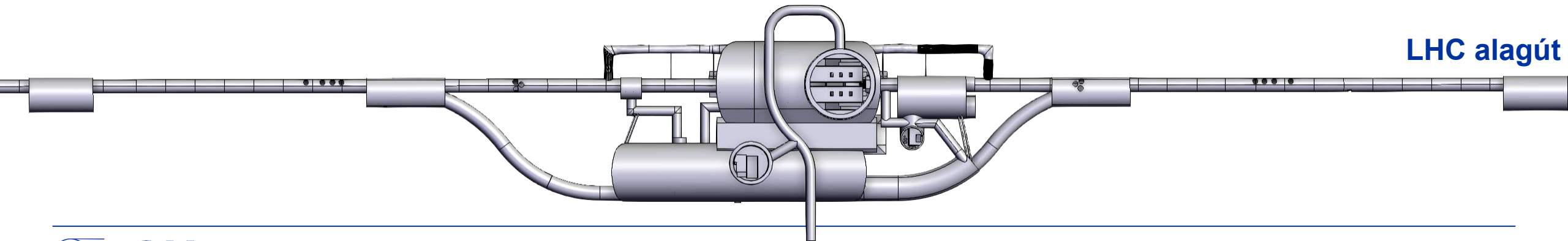
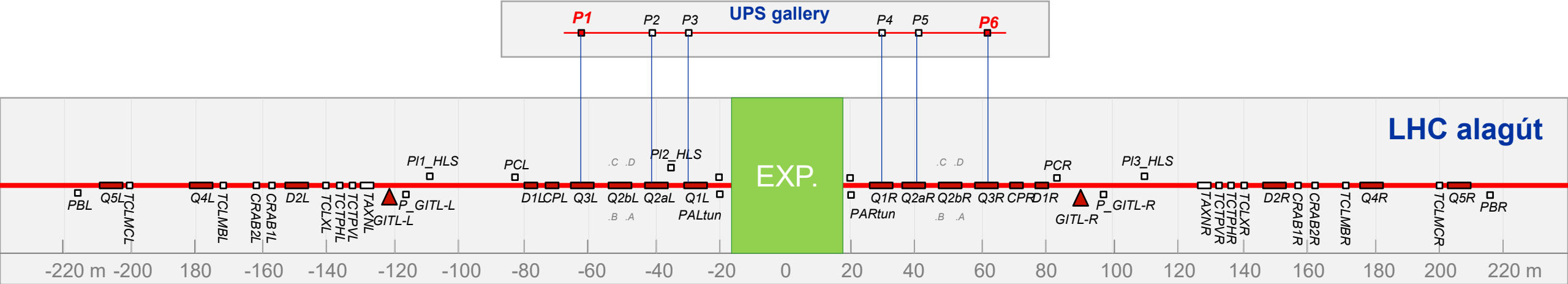
Nagy Luminozitású LHC (Hi-Lumi LHC)

- Az LHC működése jelenlegi formájában 2026 júliusában befejeződik.
- A leállás alatt, a Hi-Lumi LHC project keretében a gyorsító két nagy szakasza a **CMS** és az **ATLAS** detektorok körül teljesen megújul.
- A project 2016-ban kezdődött (jóváhagyás), amelynek lezárultával a gyorsító 2030-ban lesz újra üzemképes.
- **Fő cél:** az integrált luminozitás növelése, amely a gyakorlatban a jelenleginél ~3-4-szer nagyobb ütközésszámot jelent.
- **Hogyan:** a részecskeszám növelésével és a nyaláb keresztmetszet csökkentésével.
- A cél elérése érdekében az alagút 1,2 km-es szakaszán új elemek kerülnek elhelyezésre (pl.: erősebb kvadrupól mágnesek, Crab Cavity).
- Kisebb nyaláb keresztmetszet -> még szigorúbb tűrések -> **Full Remote Alignment System (FRAS)**

Hi-Lumi LHC – Tűrések

Felülnézet

Hi-Lumi LHC – Tűrések

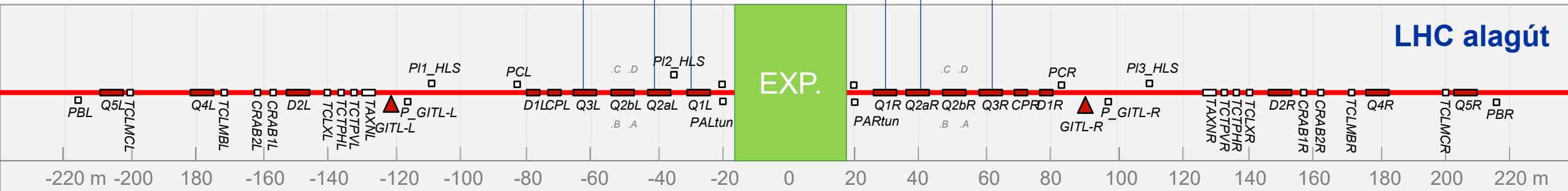
Felülnézet

Elemek elhelyezési tűrése Q1 és Q5 között:
Tűrés : σ (1 sigma) < 0.1 mm

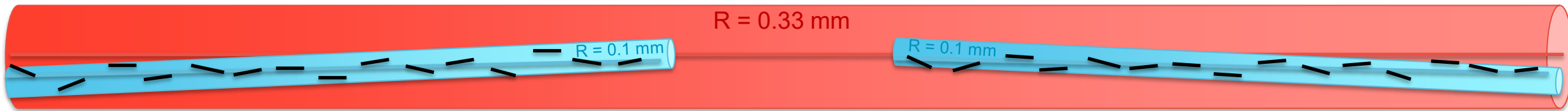
Elemek elhelyezési tűrése
a két szélső Q5 között:

- Magassági : σ (1 sigma) < 0.17 mm
- Vízszintes : σ (1 sigma) < 0.33 mm

Bal

Jobb

Az elemek elhelyezésre vonatkozó tűrések

- Bal és jobb oldalanként minden elem tengelye legyen: < 100 μ m (1σ)
- A detektor két oldalát együtt véve minden elem tengelye legyen: Magasságilag < 170 μ m (1σ)
Vízszintesen < 330 μ m (1σ)
- Roll (hossztengely körüli elfordulás): < 150 μ rad (1σ)

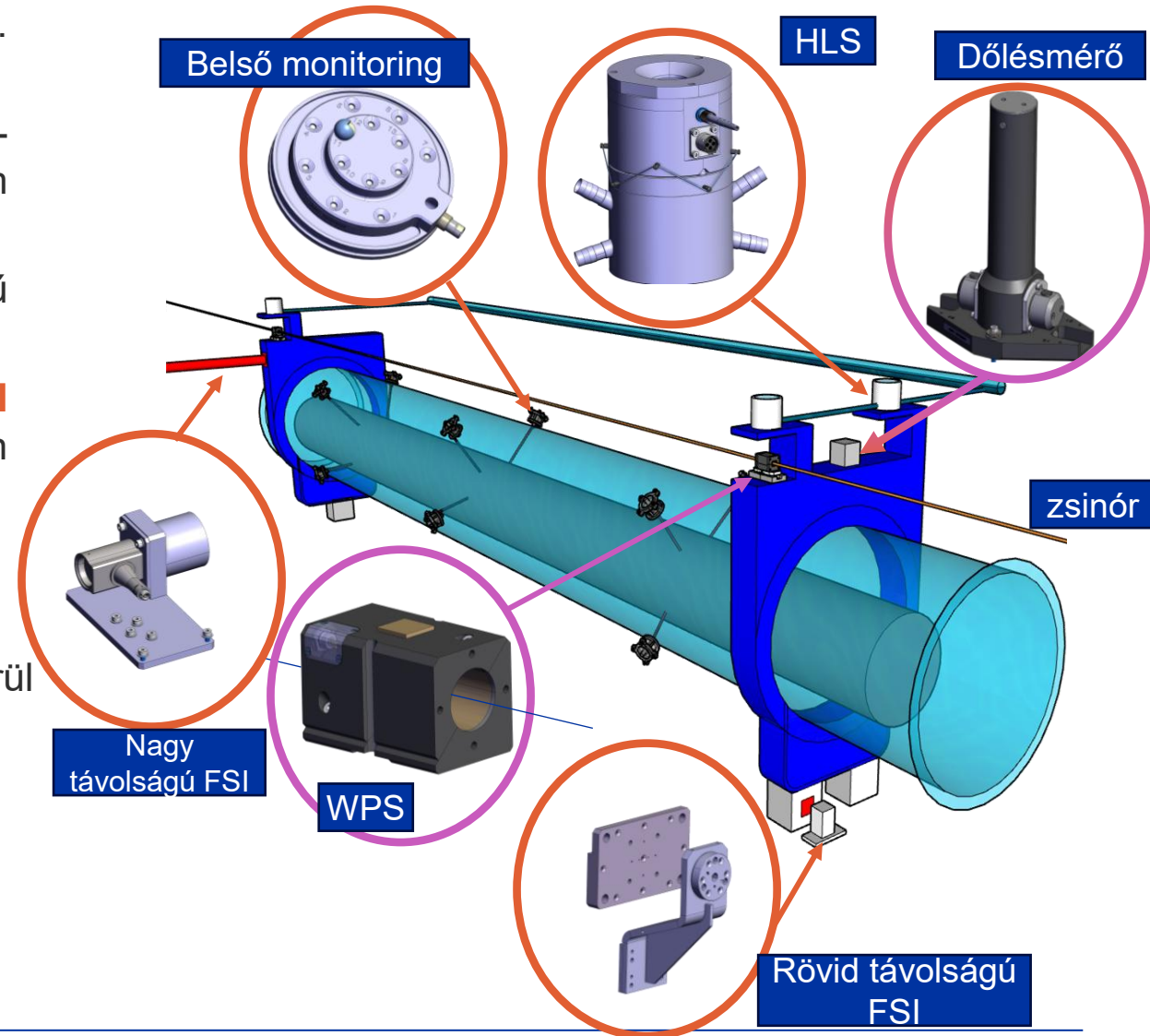
(V. Rude)

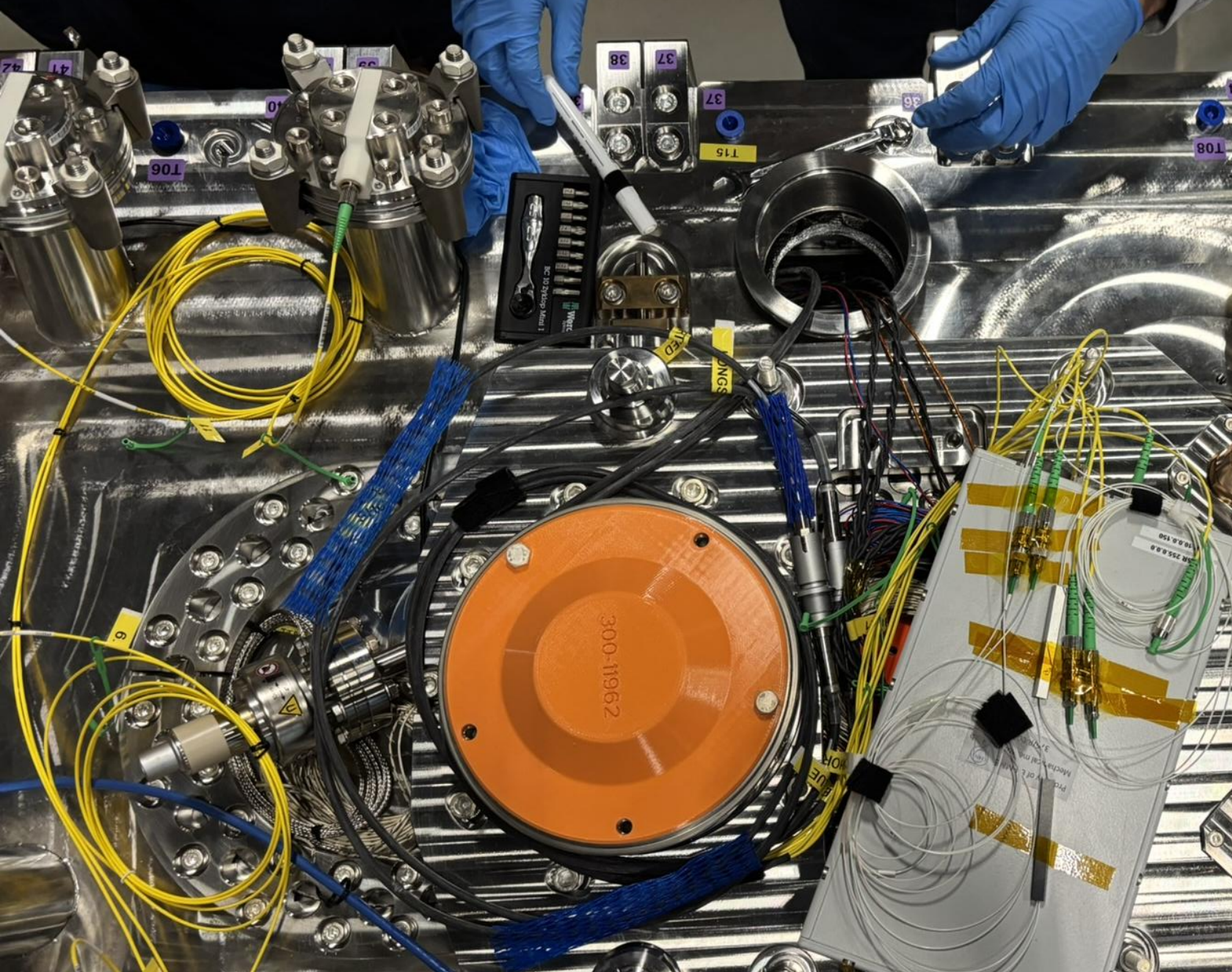
FRAS – Szenzorok és technológiák

- A szigorú tűrések megfelelése miatt, egy új rendszer az ún. **FRAS (Full Remote Alignment System)** van fejlesztés alatt.
- A rendszer célja, hogy közel valós időben meghatározza a 200-200 méteres szakaszon elhelyezett valamennyi gyorsítóelem helyzetét és szükség esetén távolról igazítsa azokat.
- Ehhez a gyorsítóelemeket különféle saját fejlesztésű helymeghatározó szenzorokkal látjuk majd el.
- A szenzorok működése vagy **kapacitív** vagy az ún. **FSI** (Frequency Scanning Interferometry) technológiák valamelyikén alapul.

Néhány szenzor

- **WPS (Wire Positioning Sensors):**
Az érzékelő helyzete egy kifeszített zsinórhoz viszonyítva kerül meghatározásra. Pontosság: $\pm 5 \mu\text{m}$
- **Dőlésmérő**
Az adott gyorsítóelem hossz tengely körüli elfordulását határozza meg. Pontosság: $\pm 10 \mu\text{rad}$
- **Hidrosztatikai szintező (HLS)**
Pontosság: $\pm 5 \mu\text{m}$

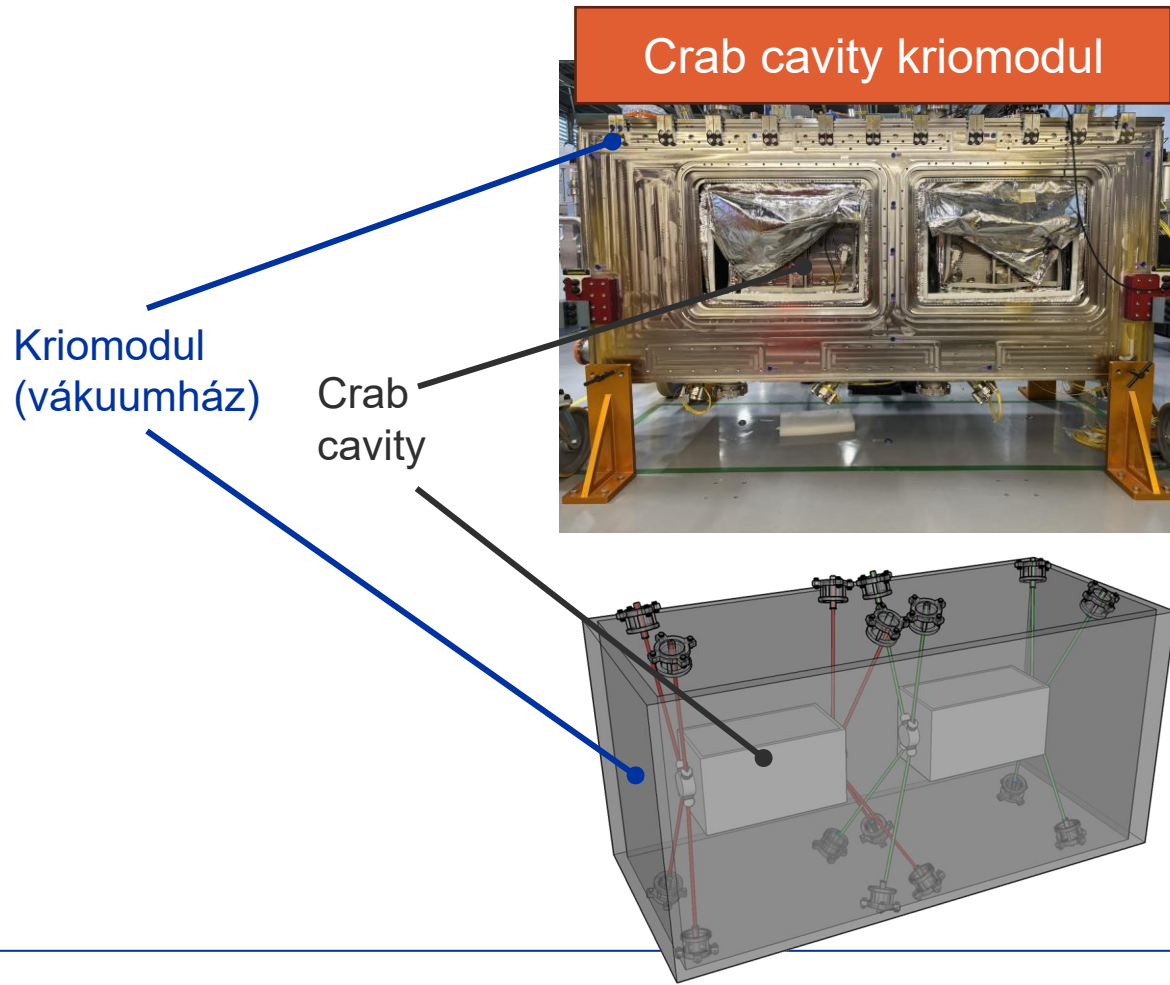
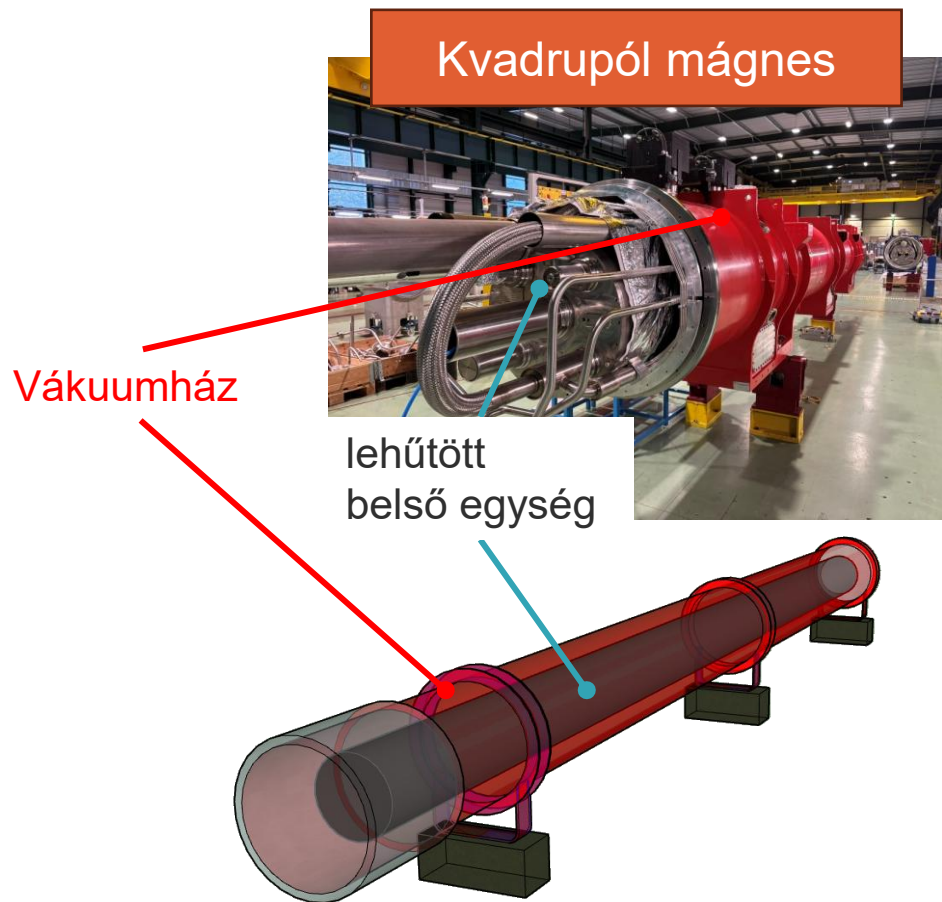

Full Remote Alignment System

—
Belső monitoring
rendszer

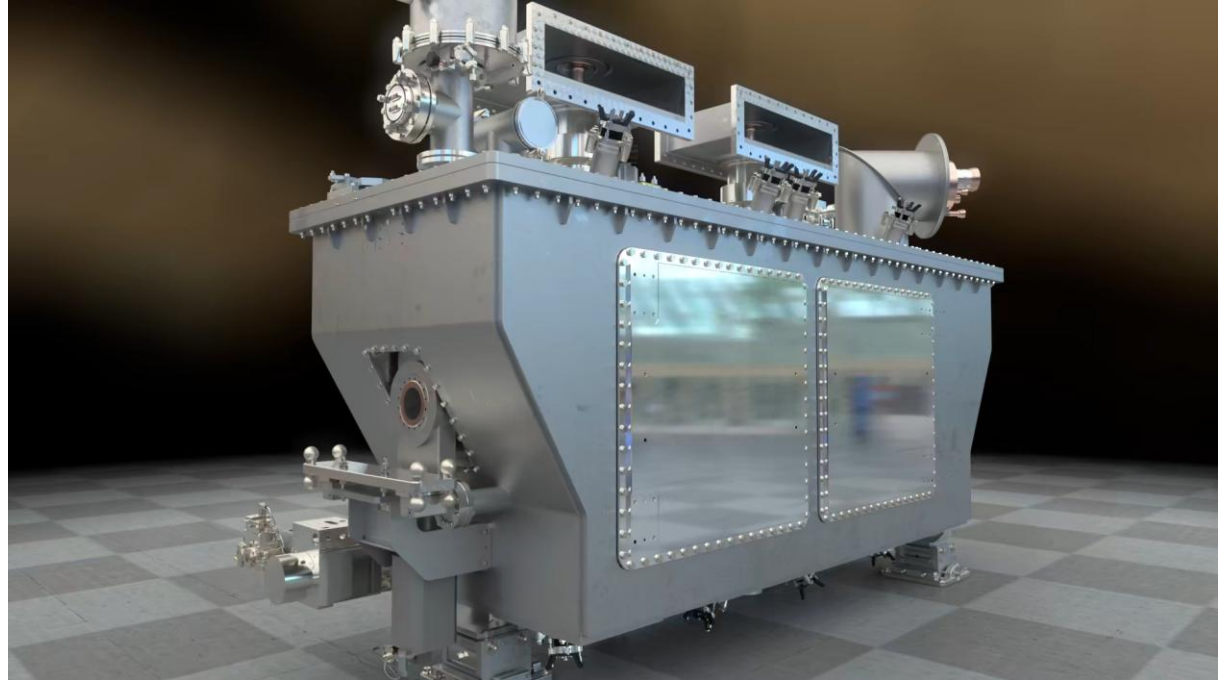
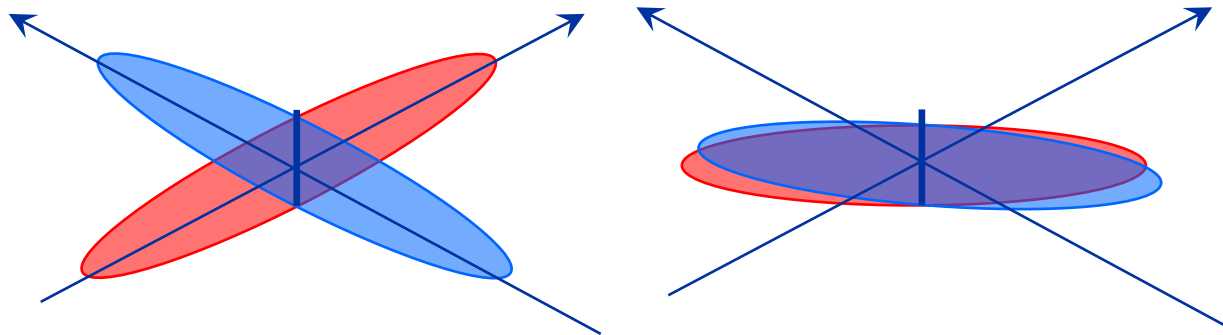
FRAS – Belső monitoring rendszer

- A rendszer nívuma, hogy néhány gyorsítóelem esetében a belső szerkezeti elemek helyzete is meghatározásra kerül.
- Ezen belső szerkezeti részek komplex mozgáson mennek keresztül ($\sim 10^{-10}$ mbar vákuum, 1.9 K hőmérséklet).
- A belső monitoring segítségével a működés közbeni tengely helyzet meghatározhatóvá válik.

Crab cavity

- A gyorsító egyik új eleme (Hi-Lumi fejlesztés).
- Nemzetközi együttműködés keretében készülnek (összesen 8+2 darab).
- A részecskék az ütközési pontokon nem szemtől szembe találkoznak (HL-LHC keresztezési szög: $500 \mu\text{rad}$)
- A Crab Cavity a nyalábokat megdönti, így azok a keresztezés során nagyobb "felületen" találkoznak, ezzel megnövelve a részecskék ütközésének valószínűségét.

Technical design report: <https://e-publishing.cern.ch/index.php/CYRM/issue/view/127>

FRAS – Belső monitoring rendszer – Crab cavity

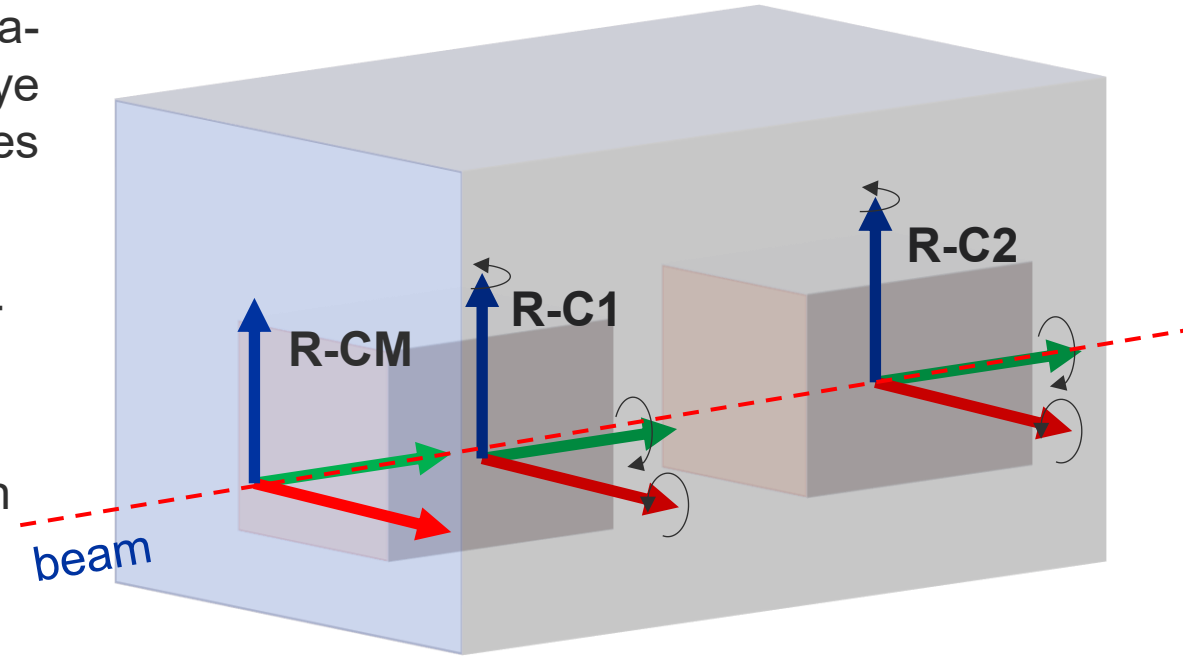
Matematikai háttér

A matematikai modellben a külső és belső szerkezeti elemeket egy-egy merev testként és a hozzájuk tartozó koordináta-rendszerekkel írjuk le. A koordináta-rendszer egyik tengelye jellemzően az elem elhelyezéséhez szükséges mechanikai/mágneses/RF irányra illeszkedik.

A belső elemek helyzetének meghatározása ezen koordináta-rendszerek közötti transzformációs paraméterek becslésén alapul.

A paraméterek meghatározáshoz a koordináta-rendszerekben ismert helyzetű pontpárok közötti távolságmérést (FSI) használunk fel.

- **Ismeretlen** paraméterek száma elemenként: **7** (eltolás, forgatás, méretarány)
- **Mérési** eredmények száma elemenként: **8** (mikrométeres távolságmérés)

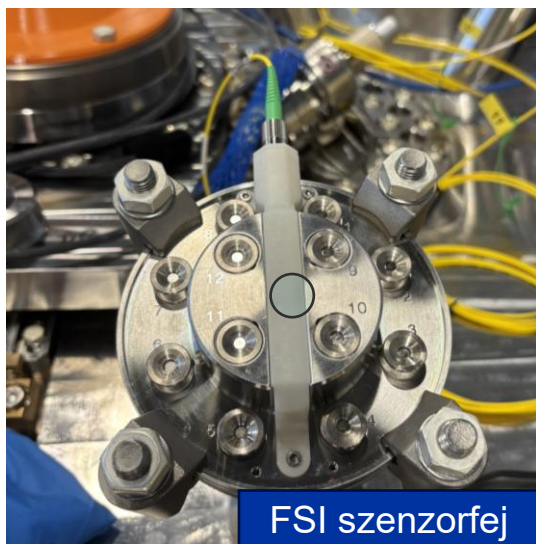

FRAS – Belső monitoring rendszer – Crab cavity

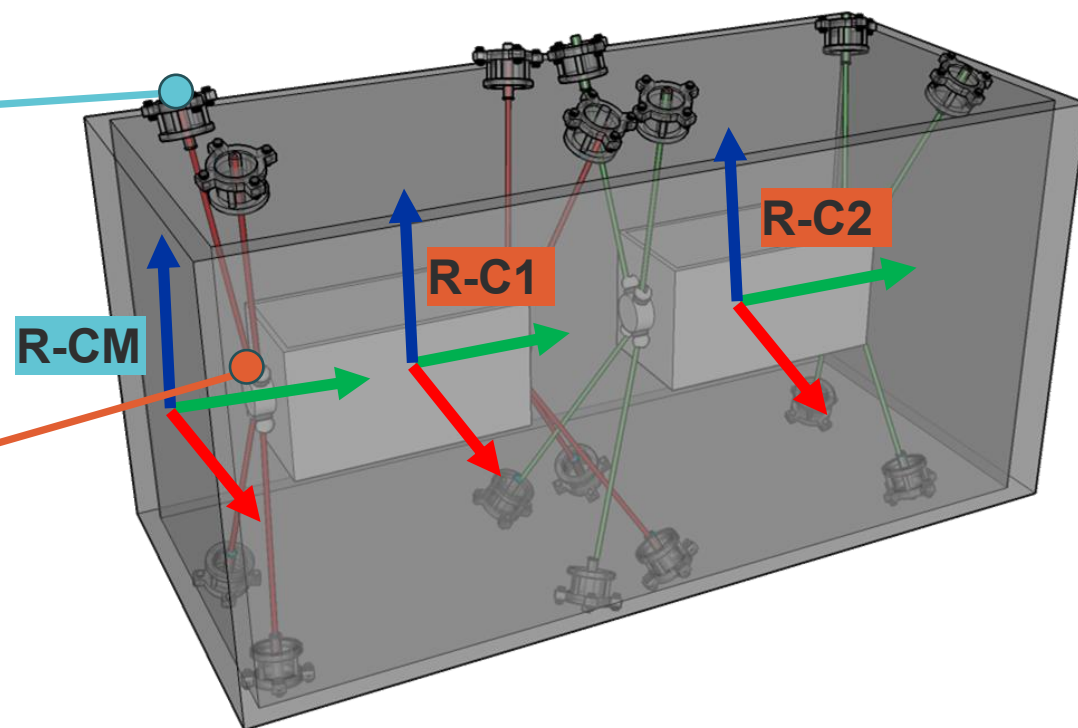
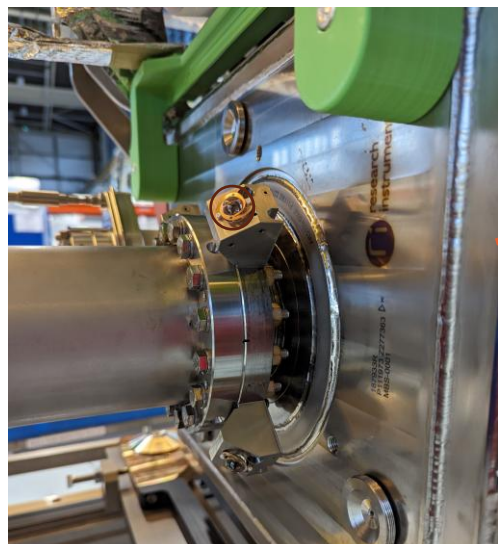
A belső monitoring rendszer megfelelő működéséhez szükséges kulcsfontosságú lépések az összeszerelés közben:

1. A távmérés végpontjául szolgáló reflektorok helyzetének a meghatározása (Lézer tracker)
2. A távmérési kezdőpont (ferrule) helyzetének a meghatározása (FSI szenzorfej kalibráció + Lézer tracker)

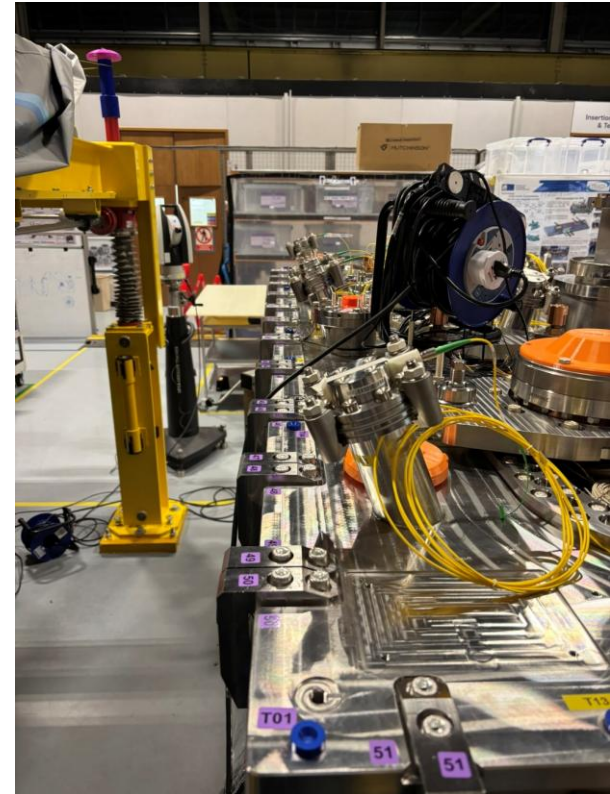
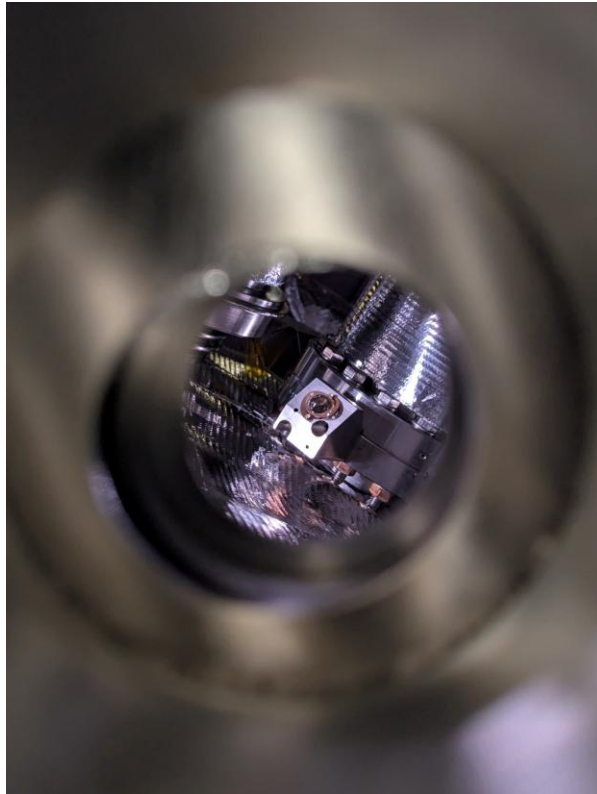
Távmérési kezdőpont
(ferrule)

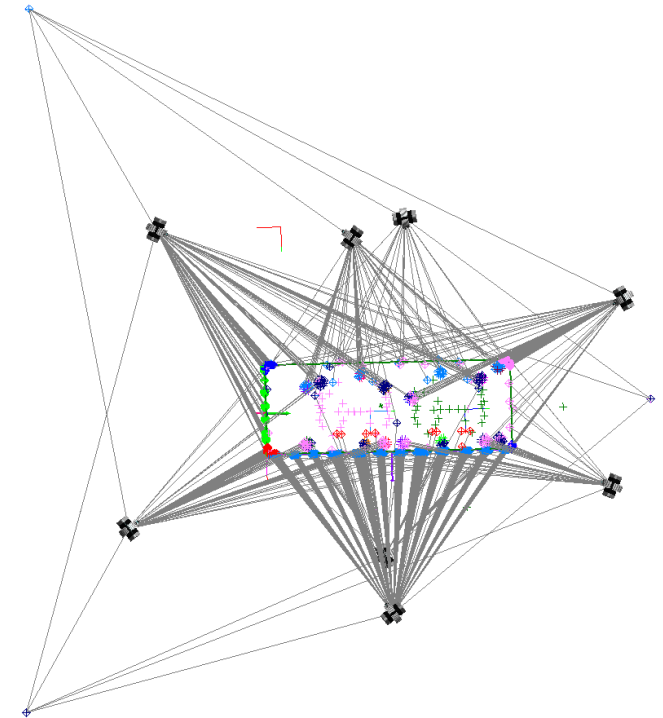
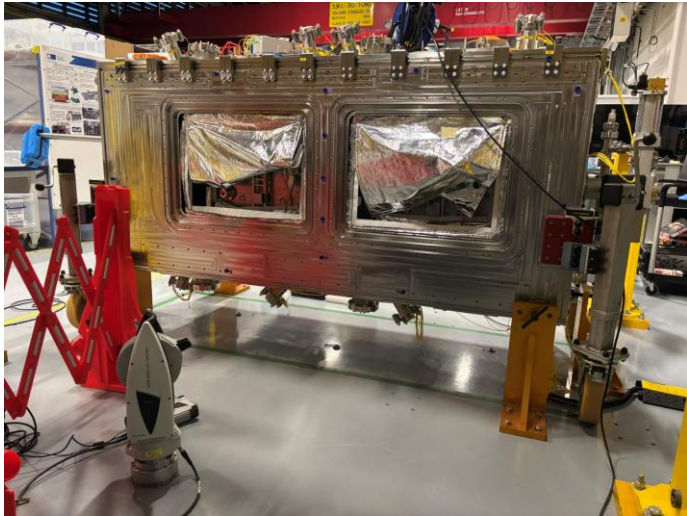
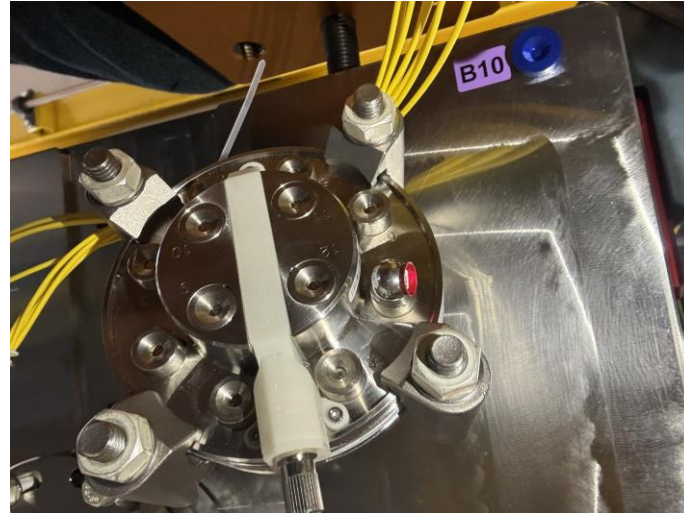
Reflektor
(0.5" üveg gömb)

FSI szenzorfej telepítés

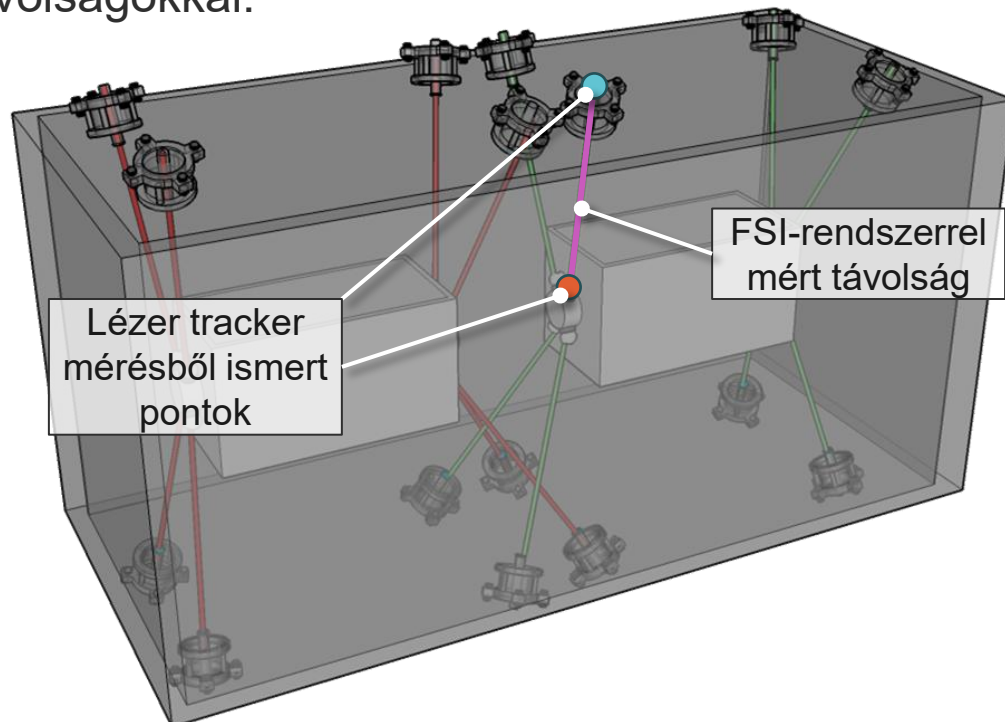
FRAS – Belső monitoring rendszer – Felmérés

Koordináta megbízhatóság (1σ): $\pm 15 \mu\text{m}$

A belső monitoring rendszer validálása

- A belső monitoring rendszer validációja, két módszerrel meghatározott **független távolságok összehasonlításán** alapul.
- Az FSI-rendszerrel mért távolságokat összevetjük a lézer trackerrel mért pontokból számítható távolságokkal.

target and flange name	Head	FSI 3D distance (mm)	Tracker 3D distance (mm)	Difference (µm)
A1:C1JS1	15	601.033	601.022	11
A2:C1JS2	10	635.815	635.805	10
A3:C1JS3	8	658.815	658.793	22
A4:C1JS4	12	620.414	620.428	-14
B1:C1NJS1	18	816.059	816.070	-11
B2:C1NJS2	20	638.697	638.670	27
B3:C1NJS3	16	647.992	647.984	8
B4:C1NJS4	21	800.203	800.195	8
A1:C2JS1	17	820.156	820.150	6
A2:C2JS2	7	682.666	682.663	3
A3:C2JS3	14	655.158	655.173	-15
A4:C2JS4	23	786.268	786.289	-21
B1:C2NJS1	19	669.563	669.579	-16
B2:C2NJS2	24	636.321	636.314	7
B3:C2NJS3	11	643.881	643.858	23
B4C2NJS4	22	627.037	627.045	-8

Tolerance: $\pm 40 \mu\text{m}$

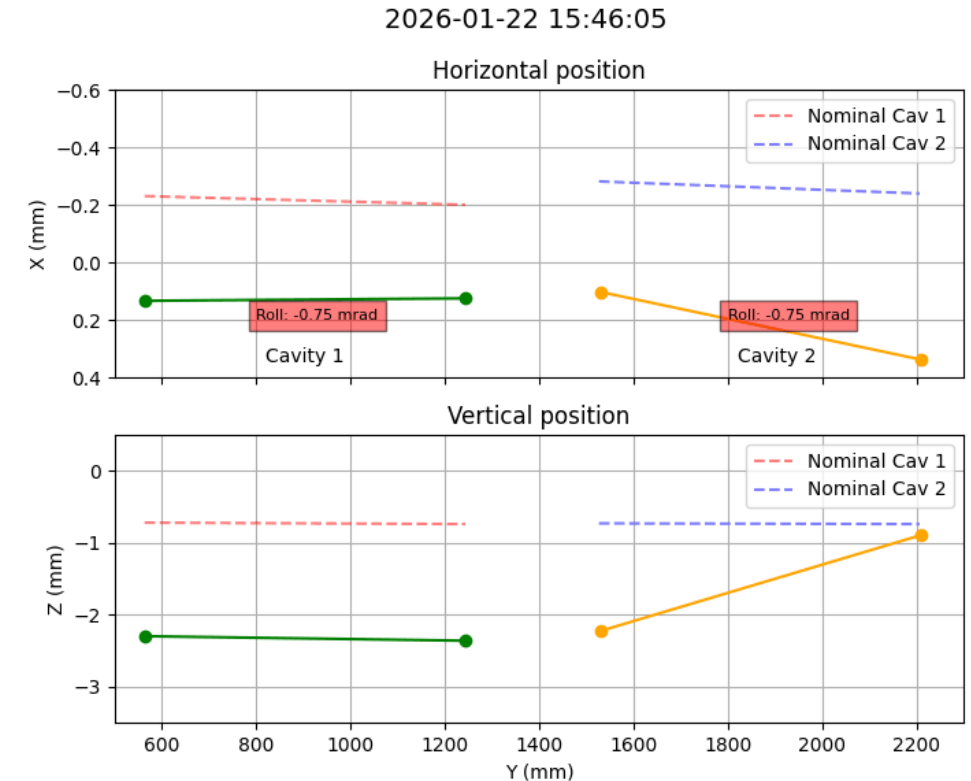
Eredmények (DQW CM#2)

A belső elemek helyzetének beállítása az összeszerelés során

- Az összeszerelési folyamat végefelé történik a belső szerkezeti elemek (cavity) tervezett helyzetének a pontos beállítása.
- Ez a már működő belső monitoring rendszer segítségével történik.
- Fontos, hogy a beállítás normál körülmények között (szobahőmérsékleten) valósul meg, így a tervezett helyzet nem egyezik meg működéskori helyzettel (vákuum és a hűtés hatása).

Mechanikai beállító rendszer

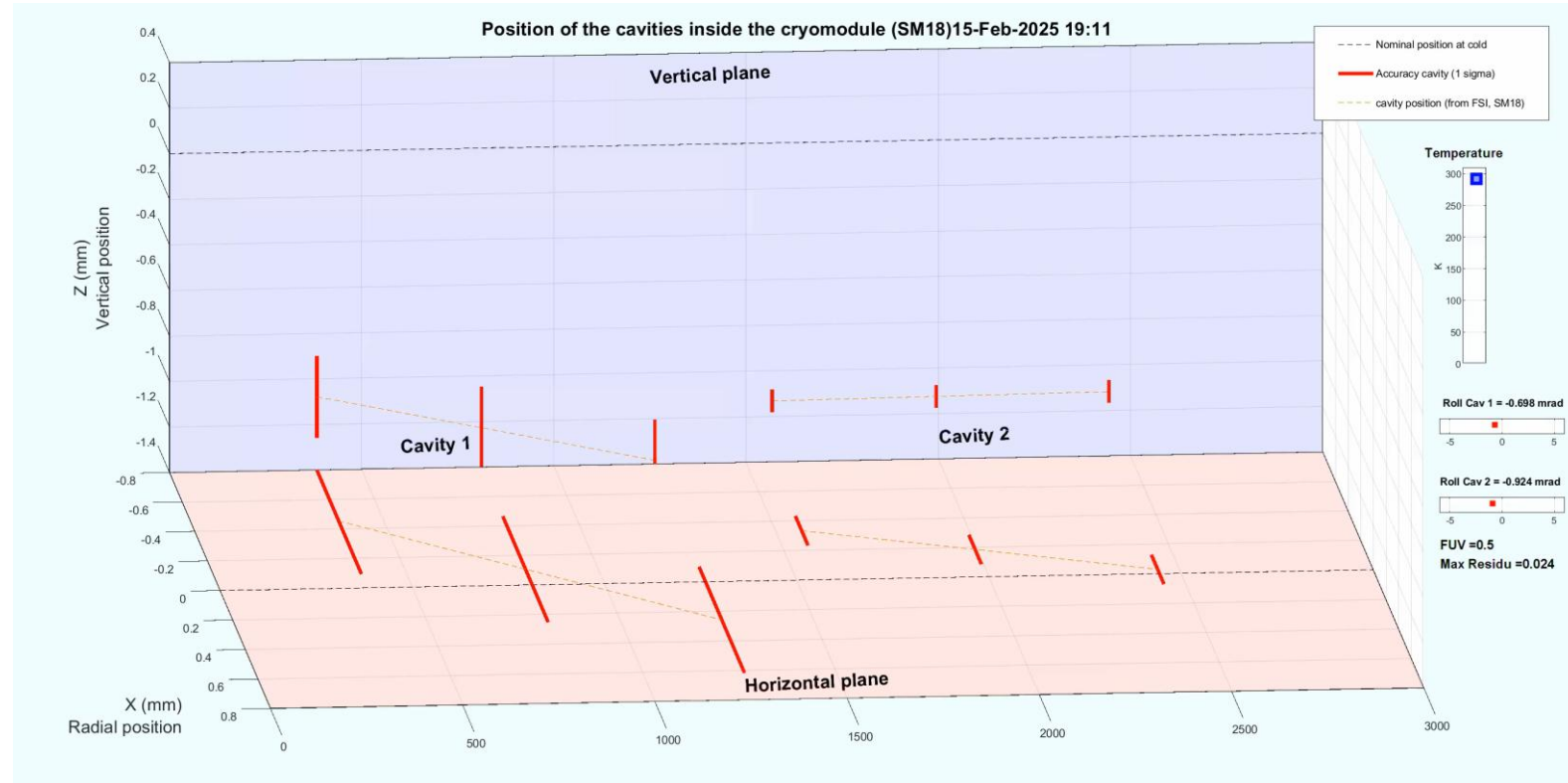
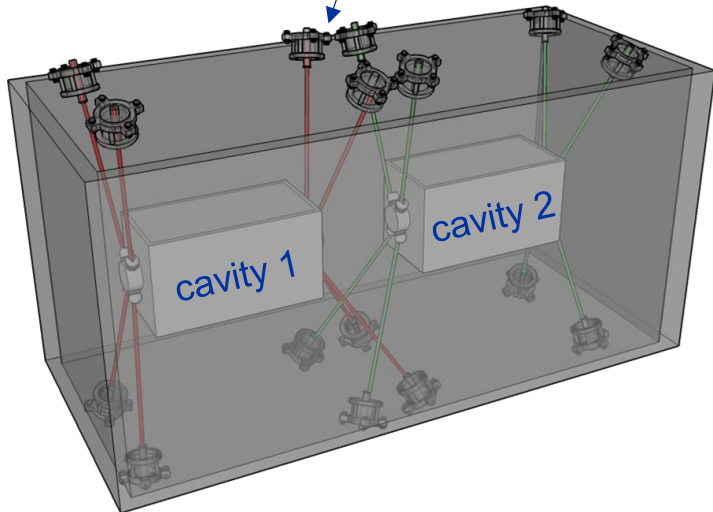
DQW CM#2

FRAS – Belső monitoring rendszer

Crab Cavity kriomodul

FSI szenzorfej

A hűtés hatása (RFD prototípus az SPS-ben)

Legkisebb négyzetes kiegyenlítés: 8 mérés, 7 ismeretlen / cavity

(P. Sarvade)

Lehetőségek a CERN-ben

- Jelenleg nyitott pozíciók (2026-04-22):

Survey Engineer	BE-GM-ASG-2026-80-GRAP
Junior Survey Engineer	BE-GM-ASG-2026-119-GRAE

- Jelentkezés

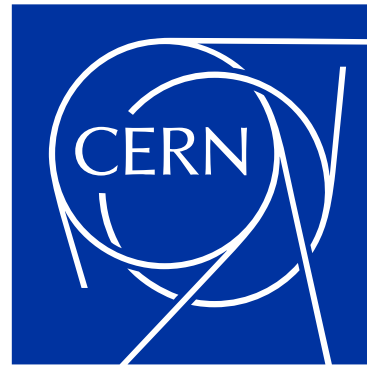
<https://careers.cern/jobs/>

- **Hallgatóknak** (földmérés a Mechanical Engineering kategóriában)

Short-Term Internship: Szakmai gyakorlat, 1-6 hónap. Folyamatos jelentkezési lehetőség

Summer Studentship: Oktatással egybekötött nyári gyakorlat, 8-13 hét. Jelentkezés minden év januárjában

Technical Studentship: Hosszabb szakmai gyakorlat, 4-12 hónap. Folyamatos jelentkezési lehetőség

Köszönöm a figyelmet!

home.cern